

## Проблеми трудової міграції через державний кордон у сучасних українсько-польських взаєминах

*Міграція через державний кордон суттєво впливає на розвиток економічного співробітництва прикордонних регіонів України та Польщі, зокрема у сфері переміщення трудових ресурсів, торгівлі, потоку інвестицій, налагодження двостороннього партнерства, активізується транскордонне співробітництво. Завдяки активним міграційним потокам відбувається культурне зближення, стираються негативні історичні стереотипи, міждержавні відносини переходять із політичної площини взаємин у міжнаціональну взаємодію.*

**Ключові слова:** міграція, державний кордон, міждержавні відносини, Україна, Республіка Польща.

*Постановка наукової проблеми та її значення.* Після розпаду Союзу РСР з'явилися можливості переміщення людей через державний кордон, а відтак і різновиди міграції. У характері, напрямках та інтенсивності міграційних потоків постійно відбуваються зміни, однак, найголовнішою причиною міграції через українсько-польський кордон продовжує залишатися економічний стан у нашій державі. З'ясування причин та особливостей міграції дозволить простежити і те, яким чином відбувається вирішення проблем міграції сусідніми Україною та Польщею, наскільки захищені або ж як часто порушуються інтереси громадян обох держав, які виїжджають з метою працевлаштування.

*Мета статті* – аналіз стану міграційних процесів на українсько-польському прикордонні, дослідження проблем та наслідків міграції через державний кордон та її вплив на міждержавні взаємини.

*Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми.* До аналізу причин та особливостей сучасної міграції в українсько-польських взаєминах неодноразово зверталися політики, політологи, соціологи, науковці та журналісти. Запропонована стаття опирається на публікації Д. Борисова, Н. Завітневич, О. Шокало, І. Маркова. З польських дослідників А. Міщук, А. Федун та інші. Окрім того автор залучає статистичні дані українських прикордонних служб, польських та українських соціологічних лабораторій.

*Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження.* Віссю українсько-польського прикордоння є державний кордон завдовжки 529 км. Він становить 14,8%

протяжності кордонів Республіки Польща і 6,9% – довжини кордону України [6, С. 67]. До міждержавного кордону прилягають із польського боку Люблінське та Підкарпатське воєводства, а з українського – Волинська, Львівська та Закарпатська області.

Розпад СРСР та докорінна ломка економічних контактів, що регулювалися центральною владою призвели до гострих кризових явищ в українській економіці та послідуєчих за цим структурних змін. Перебудова економічного розвитку держави призвела до істотного економічного спаду, скорочення промислового та сільськогосподарського виробництва, а отже до суттєвого вивільнення робочої сили. Саме останній фактор – відсутність роботи, що слугує синонімом поняттю «відсутності засобів до існування», спонукав наших співвітчизників шукати вакансії трудовлаштування за межами України, зокрема, у Республіці Польща. Географічна близькість останньої для жителів Заходу України та мовна близькість, стали визначальними факторами польського вектору трудової міграції для жителів українсько-польського прикордоння.

Аналіз міграційних тенденцій, що сформувався в останні два десятиліття, свідчать про активну участь України у світових міграційних процесах. А між тим, міграційні процеси, як невід'ємна та постійна складова історії досить відчутно впливають на стан та перспективи економічного, соціального та культурного розвитку суспільства, впливаючи на нього як позитивно і негативно. Для України міграція є негативним прикладом, оскільки відбувається відтік людських ресурсів, причому найбільш продуктивного віку.

З цього слідує і наступна негативна тенденція – частина трудових мігрантів здобуває статус іммігрантів у РП, залишаючись там на постійне місце проживання, народжує там дітей, у такий спосіб відбувається зменшення кількості жителів України. До того ж, у нашій державі тривалий час не існувало взагалі, а на сьогодні діє досить не чіткий правовий механізм щодо міграції, а це в свою чергу тягне за собою нелегальну міграцію, що саме по собі є досить негативною тенденцією.

Відомо, що Україна, як одна із правонаступниць СРСР, не мала інституту міграційного права. Початок розробки цього інституту було покладено прийняттям Декларації про державний суверенітет, після чого в країні виникла проблема недостатньої правової бази. Наступним кроком у цьому напрямі стало прийняття Конституції України, зокрема, стаття 92 Конституції регулювала демографічні та міграційні процеси [1]. Попри це, з 1996 року і до 2002 року жодних базових актів, які б регулювали міграцію так і не було прийнято. Два законопроекти, які подавалися до Верховної Ради з питань міграції відставали від потреб часу і виявилися не актуальними, а тому і не були прийняті. Вступ РП до Європейського Союзу вніс нові актуальні проблеми до порядку міграції, і усі вони були продиктовані Євросоюзом, що, як відомо, значно ускладнило для українців можливість перетину кордону з країнам-членами ЄС, а отже і міграції у західному напрямку.

Як наслідок, сучасна міграційна політика України носить переважно обмежувальний та охоронний характер. Відсутність базового законодавства в сфері міграції та законодавства про трудових мігрантів негативно впливає на проблему вирішення загальних питань управління міграційними потоками, зокрема на залучення праці трудових мігрантів, ускладнює ефективне здійснення відповідної державної політики та негативно впливає на розвиток міждержавних стосунків [7].

В Україні функціонує шість органів влади з повноваженнями у сфері міграції, це – Кабінет Міністрів України, Державний комітет України у справах національностей та міграції, Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, Дипломатичні представництва і консульські установи України, Міністерство праці та соціальної політики України, міністерство охорони здоров'я України.

Окрім того, функціонує кілька відомств, які займаються проблемами нелегальної міграції, серед них найбільше навантаження лягає на Державний комітет у справах охорони державного кордону України. В зв'язку із цим нерідко виникає проблема неможливості визначення відповідального органу виконавчої влади за належне проведення державної міграційної політики [3, С. 140].

Згідно офіційної статистики близько 20 млн. українців живуть за межами нашої держави. Серед країн-донорів міграції пострадянського простору Україна продукує найбільше трудових мігрантів. Цей показник є особливо тривожним на тлі депопуляції українського етносу – низької народжуваності та високої смертності [5].

Аналіз статистичних даних свідчить, що переважна більшість українців, які щорічно в'їжджають до РП – це особи молодші 30 років: студенти, молоді спеціалісти інженерно-технічного профілю, управлінці, працівники культури, молоді робітники, які влаштовуються сільському господарстві чи на будівництві. Ще однією особливістю сучасної української міграції у Польщу є її дві характерні ознаки: трудова та етнічна. У перші роки після здобуття Україною незалежності переважала етнічна міграція, а в останнє десятиліття держава стикається із масовим виїздом українців на роботу до РП. Не вдаючись до аналізу економічних причин такого стану речей, зауважимо, що окрім негативних економічних тенденцій для України, масовий, часто не зовсім контрольований виїзд до Польщі трудових мігрантів веде до загострення українсько-польських взаємин.

Переважна частина українських мігрантів виїжджає до сусідньої Польщі, головним чином, на сезонні сільськогосподарські роботи, або ж постійні заробітки, які є головним джерелом існування для родин мігрантів. Ще однією особливістю української трудової міграції в Республіку Польща є те, що їдучи у Польщу не на постійне, чи не на довготривале проживання, скорочуються витрати на соціальне обслуговування мігрантів. Тому, більшість українських заробітчани працює поза правовим полем, а отже і отримує суттєво меншу платню за свою працю.

Відомим є також факт того, що польські роботодавці, як правило, не зацікавлені в оформленні дозволу на працевлаштування українських працівників, особливо сільськогосподарських, зважаючи на пов'язані із цим матеріальні витрати. Адже, легалізація іноземного працівника

передбачає сплату роботодавцем спеціального податку, розмір якого коливається залежно від кваліфікації працівника. Окрім того, легалізація працівника покладає додаткові зобов'язання на роботодавця: забезпечення мінімальної заробітної платні, соціального та медичного захисту, належних умов праці. За таких умов, українським трудовим мігрантам, щоб мати роботу досить часто доводиться погоджуватися на такі умови праці, тобто трудовлаштування без жодних гарантій. Тому досить частими є факти порушення прав трудових мігрантів, зокрема порушення прав прийому на роботу, порушення умов праці, суттєва різниця в оплаті праці. Гострою проблемою є соціальна незахищеність громадян України на території Польщі: це відсутність страховки у разі хвороби, проблеми із візами, тощо.

Найбільшою проблемою міграційної хвилі українців у Польщу, особливо нелегальних трудових мігрантів, є їхня правова незахищеність як з боку України, так і з боку Польщі. Українські дипломатичні представництва змушені констатувати, що приїзд українців на роботу в РП здебільшого перебувають під контролем організованих кримінальних угруповань. А часто й самі мігранти стають кримінальними елементами й ставлять загрозу для безпеки польського суспільства [3, с. 149]. То ж, якщо зважити на масштаби міграції українців до сусідньої Польщі, то можна зрозуміти всю глибину соціально-психологічних деформацій українських мігрантів.

Активне регулювання у сфері трудової міграції держава здійснює через розвиток інституту ліцензування посередницької діяльності з питань працевлаштування за кордоном. Громадяни України, які працевлаштовуються за кордоном через посередницькі структури, які мають ліцензію, є єдиною в країні категорією трудових мігрантів, які легально отримують роботу і є соціально захищеними у трудових відносинах з боку іноземного роботодавця.

Ключовим питанням українсько-польської міграційної взаємодії з точки зору забезпечення прав трудових мігрантів є проблеми вдосконалення процедури перетину міждержавного кордону та спрощення візового режиму. Не секрет, що для українців отримання візи (після вступу РП в Євросоюз) та процедура перетину кордону є доволі проблематичними. Складнощі і перепони, з якими стикаються українські мігранти часто ведуть до процвітання незаконного тіньового біз-

несу щодо відкриття віз, довжелазні черги на пунктах перетину кордону, тривалі перевірки ускладнюють рух мігрантів у західному напрямку.

Серед проблем, які спричиняють черги на українсько-польському кордоні є недостатня густота пунктів пропуску. На спільному кордоні, що має протяжність, як уже зазначалося, 529 км, працюють 12 пунктів пропуску, 6 із яких автомобільні. Власне, не складно вирахувати, що в середньому, один пункт перетину кордону припадає на 80-90 км. Інфраструктура діючих пунктів пропуску на українсько-польському міждержавному кордоні лише частково відповідає сучасним європейським вимогам. Значна реконструкція не потрібна лише переходам Краковець – Корчова та Смільниця – Кросценко. Усі ж інші переходи необхідно модернізувати та доводити до європейських стандартів [3, с. 147 – 148].

Як свідчить статистика, найактивніший рух через українсько-польський кордон зафіксовано на автодорожніх переходах (в середньому 8 млн 884 тис. українців щорічно). Анкетні дослідження, проведені поляками в цих пунктах засвідчили, що головним мотивом українців, які перетинають кордон є купівля товарів у Польщі [6, с. 68]. Дані зібрані польськими дослідниками засвідчують, що, наприклад, головними місцями затуплення товару на польсько-українському прикордонні є міста Холм та Люблін (для прибуваючих із України через Ягодин – Дорогуськ), Замость та Грубешов (для прибуваючих через Устилуг - Зосін) і т.д. Дослідження красномовно засвідчують, що більшість торгівельних операцій здійснюється у безпосередній близькості від кордону. Для міст, які розміщені у безпосередній близькості від міждержавного кордону, вздовж доріг, що ведуть до пунктів пропуску, попит на товари у зв'язку із прибуваючими українцями став важливим імпульсом для економічного розвитку [8, с. 61 – 64].

Економічний розвиток пов'язаний із активною торгівлею є, поза сумнівом, позитивним наслідком міграційного руху. Однак, задля справедливості слід зауважити, що поряд із позитивними моментами міграції на українсько-польському прикордонні є, на жаль, і вкрай негативні явища: прикордоння обох держав – це місце процвітання так званої «сірої зони», ввезення безакцизних товарів (алкоголю та цигарок), нелегальна міграція тощо.

В науковій літературі виділяють декілька етапів міграції українців у Польщу з моменту

здобуття нашою державою незалежності. Перший етап – припадає на першу половину 90-х років ХХ століття. Він характеризується великою часткою серед мігрантів висококваліфікованих фахівців, представників інтелектуальної та культурної еліти. Порівнюючи реалії України і, наприклад, Польщі, зокрема: рівень зарплат, купівельну спроможність, кращу соціальну захищеність та економічну стабільність суспільства загалом, порівняння було не на користь України, а тому, більшість таких мігрантів доклали максимальних зусиль щоб отримати громадянство РП.

Другий етап міграції розпочинається з 1994 року. Він увібрав у себе головним чином низько кваліфікованих працівників, які першими і найбільш гостро відчували на собі економічну кризу, що охопила практично всі сфери українського життя [4, с. 112]. Простій та закриття промислових підприємств, масове і тривале безробіття – штовхали найменш соціально захищені прошарки суспільства до трудової міграції. В першій половині 90-х років ХХ століття активізується малий торговельний бізнес, особливо на прикордонні.

Згідно статистичних даних, наприклад, на Волині пік безробіття припадає на 1995–1999 роки, особливо у поліських районах області, тому друга половина 90-х років характеризується ще вищою ніж у попередні роки динамікою трудової міграції у Польщу [4, с.117].

Стан трудової міграції на рубежі ХХ–ХХІ століття зберігав основні тенденції попереднього десятиліття, з тією особливістю, що дрібна торгівля на прикордонні демонструє тенденцію до укрупнення оборотних капіталів і збільшення кількості задіяних у ній. Період, що передував вступу Республіки Польща в ЄС сприяв активній міграції через українсько-польський кордон. Новий етап міграції розпочинається із 2004 року, він пов'язаний із запровадженням візового режиму для українців через новонабуте членство Польщі у Європейському Союзі. Тому, у період 2004 – 2005 років відбувається помітний спад трудової міграції, натомість збільшується кількість студентів, науковців, працівників культури, бізнесменів середньої та крупної ланки, які у цей період є переважаючими соціальними групами мігрантів.

Як ілюструють дані соціологічних опитувань громадськість України та Польщі дала однозначно негативну оцінку запровадженню візового режиму між країнами з 1 травня 2004 року. Не-

задоволення особливо гостро висловлювали і представники численних національних меншин: української в Республіці Польща та польської в Україні. Запровадження візового режиму призвело до посилення еміграційних тенденцій в їхньому середовищі, адже виникли проблеми із поїздками на історичну батьківщину [3, с. 154].

На думку польських економістів, найвагомими чинниками у відносинах між Республікою Польща та Україною є прикордонна торгівля і трудова міграція, оскільки підприємці, які працюють у східних воєводствах Польщі, головним пріоритетом називають торгівлю з Україною. І польські і українські дрібні підприємці кажуть, що потреба отримувати навіть безкоштовні візи ускладнює контакти між ними. Проте, експерти у Варшаві вважають, що з плином часу візовий режим не буде вже так негативно впливати на стан торгівлі, бо підприємці, які витримують труднощі початкового періоду, отримують довгострокові візи. То ж, серед негативних наслідків запровадження візового режиму слід виділити такі:

- ускладнення вільного перетину українсько-польського кордону людьми, а отже товарами і послугами;

- перетворення України з країни транзиту нелегальних мігрантів на країну – накопичувача нелегалів;

- знане гальмування позитивної динаміки торгово-економічних взаємин між Україною та Польщею;

- зниження рівня гуманітарного співробітництва [3, с. 155].

У 2005 році Україна висунула ініціативу про спрощення візового режиму з країнами ЄС, яку підтримала Польща. Йшлося про видачу віз без запрошення та довідки про доходи для українських студентів, науковців, журналістів, працівників культури та бізнесменів. РП запропонувала для країн членів ЄС впровадити так звану «польську модель», яка передбачала видачу для українців безкоштовних віз у відповідь на безвізовий в'їзд, який запровадила наша країна для європейців. Як наслідок такої політики, 18 червня 2007 року було підписано Угоду про спрощення візового режиму між Україною та Євросоюзом. І хоча, на трудових мігрантів, спрощений візовий режим не поширюється, потік бажаючих отримати роботу за кордоном щорічно зростає.

На сьогодні, Україна та Республіка Польща підписали цілий ряд двосторонніх угод про

взаємне трудовлаштування громадян України та Польщі та про взаємний трудовий і соціальний захист громадян, що працюють поза межами своїх держав. Проте, висновки таких угод ще не гарантують чітких механізмів їх реалізації. Так сусідні Україна та Польща домовилися про трудовлаштування на польські підприємства 60 тис. чоловік. Пізніше з'ясувалося, що 42 тис. українців, в основному із Західної України, вже працюють у різних секторах економіки Польщі – сільському господарстві, будівництві, текстильній промисловості [2].

Таким чином, активізація роботи щодо виконання двосторонніх договорів про працевлаштування і соціальний захист прав громадян України у Польщі та розширення українсько-по-

льського співробітництва разом з укладанням міжнародних договорів постає чинником позитивного впливу на українсько-польські відносини в сфері міграції, тобто, регулювання міграції має здійснюватися одночасно і скоординовано на законодавчому, дипломатичному та виконавчому рівнях при чому з обох сторін. Це дозволить уникнути численних порушень та непорозумінь у сфері міграції.

Однак, попри вище сказане, все ж для України головним завданням залишається створення відповідних соціально-економічних умов в країні задля того аби скоротився, а з часом і взагалі припинився потік трудових мігрантів до європейських країн, у тому числі і до РП.

### Джерела та література

1. Асланян Г. Чи потрібен Україні спеціалізований орган у галузі міграції? / Г. Асланян. // Лабораторія законодавчих ініціатив 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/content/print>–Назва з екрану.

2. Борисов Д. Польща легалізує українських заробітчан / Д. Борисов // львівська газета. – 2005. – № 83 (657).

3. Завітневич Н.Г. Гуманітарний чинник в українсько-польських міждержавних відносинах. Дис... к.політ.наук: 23.00.04/ Н.Г. Завітневич. – К., 2008. – 241 с.

4. Кузьмич О.М. Волиняни у Польщі. Трудова міграція 1991 – 2008 рр./ О.М. Кузьмич: моногр. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 240 с.

5. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, конкретизаційні підходи, теорія і практика) / За ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Генеза, 1998. – 912 с.

6. Стрільчук Л. Українсько-польське прикордоння: кордонні переходи та кордонний рух у межах євро регіону «Буг»/ Л. Стрільчук // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 5. – Луцьк, 2007. – С. 67 – 71.

7. Шокало О. Інтеграція чи повернення додому? / О. Шокало // Дзеркало тижня. – 2005. – № 12 (540).

8. Miszczuk A. Gorzym-Wilkowski W. Transgraniczny ruch drogowy jako impuls rozwoju lokalnego / A. Miszczuk, W. Gorzym-Wilkowski // Wiadomosci Statystyczne. – 1996. Nr. 1. – S. 61 – 64.

Людмила Стрільчук

### Проблеми трудовой миграции через государственную границу в современных украинских-польских отношениях

*Миграция через государственную границу существенно влияет на развитие экономического сотрудничества приграничных регионов Украины и Польши, в частности в сфере перемещения трудовых ресурсов, торговли, потока инвестиций, налаживания двустороннего партнерства, активизируется трансграничное сотрудничество. Благодаря активным миграционным потокам происходит культурное сближение, стираются негативные исторические стереотипы, межгосударственные отношения переходят из политической плоскости взаимоотношений в межнациональное взаимодействие.*

**Ключевые слова:** миграция, государственная граница, межгосударственные отношения, Украина, Республика Польша.

Lyudmila Strilchuk

### Problems of migration across the state border in modern Ukrainian-Polish relations

*Migration of the state border significantly influences the development of economic cooperation of border regions of Ukraine and Poland, particularly in the movement of labor, trade, investment flows, of bilateral partnership, active cross-border cooperation. Due to active migration flows is cultural rapprochement erased the negative historical stereotypes bilateral relations move from relations in the political sphere of international cooperation.*

**Key words:** migration, state border, inter-state relations, Ukraine, Poland.